

POPOTOVANJE MED NARAVNIMI IN KULTURNIMI
ZNAMENITOSTMI DOLENJSKE

Novo mesto, marec 1998

NA JV SLOVENIJE SE RAZPROSTIRA POKRAJINA

D O L E N J S K A

I. UVOD

Mnogo je stvari, ki pritegnejo vsakega obiskovalca, le prisluhniti jim mora. Dolenjsko je narava bogato obdarila. Že sama pokrajina je takšna da vas ustavi s svojo slikovitostjo in raznolikostjo, od skrivnostnih gozdov, gričev, polj do zapeljivih vinogradov z zidanicami in hrami; tudi naravni vrelci tople vode v naših zdraviliščih že vrsto let dokazujejo svojo zdravilno moč.

Priložnosti za prijetno bivanje pri nas je dovolj, ponuja jih narava sama: reka Krka z vodnimi športi (plavanje, čolnarjenje, ribolov, rafting, kajak kanu), gozdovi z številnimi sprehajalnimi potmi ali možnostjo lova in nabiranja gozdnih sadežev, še posebej obronki Gorjancev so poznani po bogastvu faune in flore; naravni zdravilišči Šmarješke in Dolenjske Toplice, ki sta se razvili v poznana in kakovostna turistična centra; vrsta razglednih točk, športnih in drugih objektov, ki ponujajo izbiro športa, rekreacije ali samo oddiha v naravnem okolju. Na vseh teh poteh pa ne smemo pozabiti dobrih domačih gostiln in turističnih kmetij, ki ponujajo dobrote dolenjske kuhinje kot so potica, žganci, štruklji, pogača, ... seveda ob kozarčku domačega vina, še zlasti cvička.

Ponosni smo na našo preteklost in kulturno dediščino, ki se je s spoštovanjem prenašala iz roda v rod. Številne umetniške zbirke in zgodovinska pričevanja v Dolenjskem muzeju, galerije, gradovi še posebej ob reki Krki, cerkve in romarske poti, vodni mlini, ... so lep dokaz za to. V naši zakladnici vsekakor ne smemo pozabiti izdelkov domače in umetnostne obrti, lončarstvo, pisanice, delo spretnih rok domačih mojstrov, nenazadnje tudi vaške arhitekture še zlasti kozolcev znanih kot toplarji.

Ohranjeni običaji in tradicija živijo v številnih prireditvah širom Dolenjske. V takšni izvirnosti s prepletanjem današnjega življenjskega utripa tako potekajo: Igre pod dedovo lipo, Praznik harmonike, Topliška noč, Straška jesen, Jernejevo, Iz trebanjskega koša, ...

Dolenjska se ponaša z gostoljubnimi domačini, ki vas bodo na vsakem koraku prijazno sprejeli in poskušali ustreči vašim željam. Prepričani smo, da vam bo prijetno med nami.

II. POPOTOVANJE MED NARAVNIMI IN KULTURNIMI ZNAMENITOSTMI D O L E N J S K E

1. *SUHA KRAJINA: Žužemberk - Dvor - Soteska*
2. *Dolenjske Toplice*
3. *Podturn pri Dolenjskih Toplicah / Rožek / Cvinger*
4. *Prostrani gozdovi Kočevskega Roga / Baza 20*
5. *Novo mesto / Glavni trg / Frančiškanska cerkev in samostan / Kapiteljska cerkev / Dolenjski muzej / Jakčev dom / Breg*
6. *Gorjanci / Minutnik*
7. *Gracarjev turn*
8. *Prežek*
9. *Šentjernej*
10. *Kartuzija Pleterje / Pleterska pešpot*
11. *Kostanjevica na Krki / mesto / Kostanjeviški grad (Galerija Božidarja Jakca) / Kostanjeviška jama*
12. *Krakovski gozd*
13. *Škocjan*
14. *Stopno*
15. *Dolina Radulje*
16. *Šmarješke Toplice*
17. *Otočec*
18. *Trška gora*
19. *Hmeljnik*
20. *Prečna / Pešpot Luknja*
21. *Mirna Peč / Pešpot od Zijala do Sv. Ane / Prazgodovinsko najdišče Vrhpeč / Cerkev sv. Ane*
22. *Dolina reke Temenice*
23. *Trebnje / mesto / Galerija likovnih samorastnikov / Trebanjski grad / Župnijska cerkev*
24. *Mala vas, Baragova domačija*
25. *Čatež pod Zaplazom*
26. *Romarska cerkev na Zaplazu*
27. *Dolina reke Mirne*
28. *Mirna / Grad Mirna, Župnijska cerkev, Atelje Sandija Leskovca*
29. *Mokronog / Mokronoški grad*

30. *Žalostna gora*

31. *Šentrupert / Župnijska cerkev*

32. *Vesela Gora*

33. *Grad Škrljevo*

1. **Suha krajina** - del Dolenjske, severovzhodno od Krke, približno do doline Temenice in južno od Krke do Male gore.

Žužemberk. Osrednji kraj Suhe krajine, leži na 220 m nadmorske višine na obeh straneh reke Krke in ob križišču cest Ivančna Gorica - Soteska - Črnomelj ter Trebnje - Dvor - Kočevje. Staro jedro naselja je obsežen trg ob gradu in glavni cesti. Zraven se ob Krki, na strmem skalovju, mogočno dvigajo ostanki gradu. Najbolj slikovit pogled nanj je z desnega rečnega brega. Grad omenjajo že 1246 leta, v 14. stoletju je bil v lasti goriških škofov, nato Habsburžanov. Sredi 15. stoletja so ga grofje Turjaški prevzeli kot zakupniki; od leta 1538 do 2. svetovne vojne pa so bili tudi lastniki. Srednjeveško jedro med vojno požganega gradu je uničeno, ohranjeno in obnovljeno je le renesančno obodno obzidje z bastijami. Pred gradom raste lipa, po izročilu zasajena v spomin na grajsko gospodično, ki jo je raztrgal cirkuški medved. Trg krasi litoželezni vodnjak, kakršne so v 19. stoletju izdelovali v livarni na Dvoru. Na razglednem griču nad krajem stoji dvostolpna župnijska cerkev sv. Mohorja in Fortunata. Prvotno je cerkev imela sedem baročnih oltarjev, glavni je bil iz 1768 leta. Cerkev je bila kasneje na novo pozidana. To območje je bilo poznano po številnih vodnih mlinih ob reki Krki, danes sta delno ohranjena Tomažev in Zajčev mlin. Ponekod ohranjeni tlakovani deli in utrjeni robniki pričajo, da je tu potekala nekoč pomembna rimska cesta. Danes je možen sprehod po omenjeni poti, ki poteka od Žužemberka preko Vrhovega in Valične vasi, mimo Šmihela in Dešeče vasi se pot ponovno konča v Žužemberku. Ob poti so številne naravne in kulturne znamenitosti, kot so: cerkev sv. Mihaela (ohranjen nagrobni spomenik rimskega vojaka Vibija, ki je za zasluge dobil pravico do izkoriščanja železove rude), cerkev sv. Ožbolta, edina naokoli brez zvonika, ena najstarejših lip na Slovenskem v Valični vasi, ...

Dvor. Gručasto naselje leži na terasah Krke, ki teče tod v brzicah in slapiščih čez več lehnjakovih pregrad. Ob vasi je ribogojnica. V dolini zgornje Krke je bilo od predrimskega obdobja in skozi srednji vek do konca 19. stoletja razvita obdelava železa. V Dvoru so Turjaški grofje že leta 1764 skušali ustanoviti fužine, a jim je to preprečil lastnik fužin v Zagradcu. Graditi so jo začeli leta 1795, ko so postavili visoko peč. Železovo rudo so dovažali z nahajališč pri bližnji Soteski, na Repči gori pri Trebnjem in na Hmeljniku pri Novem mestu. Leta 1803 je začela obratovati železolivarna. V njej so leta 1806 kljub vladni prepovedi vlili nekaj topov za srbsko vojsko v času prvega srbskega upora proti Turkom. Po letu 1834 so vlivali zlasti kotle, pločevino, nagrobne križe, pozneje konstrukcije mostov in strojev. Leta 1896 je livarna obstala zaradi konkurence sodobnejših industrijskih obratov. Danes opozarja nanje razpadajoče zidovje in slabo zavarovana talilna peč.

Soteska. Nad Krko in cesto stoji obodno zidovje nekoč imenitnega gradu Soteska. V osi gradu je sredi nekdanjega grajskega parka restavriran zgodnjebaročni vrtni paviljon v obliki valjastega stolpa. Hudičev turn, kot ga imenujejo, je znotraj s freskami poslikal Almanach. Pod paviljonom ob Krki rasteta najdebelejša doslej znana bresta v Sloveniji; v prsnem obsegu merita 460 oz. 500 cm. Ob jezu na Krki stoji na mestu nekdanjega mlina zgradba opuščene male elektrarne iz 1927 leta.

2. **Dolenjske Toplice.** Naselje, prvič omenjeno leta 1228 leži na zahodnem robu novomeške kotline ob potoku Sušica. Trško jedro tvorijo farna cerkev ter zdraviliški kompleks, podoba kraja dopolnjujejo parkovne in rekreacijske površine. Na severnem robu naselja se nahaja Zdravilišče Dolenjske Toplice, ki so ene najstarejših toplic v Sloveniji. Prvi objekt (pokrit bazen) je dal postaviti v 17. stoletju grof Ivan Vajkard Turjaški (Auersperg). Grofje iz te

rodbine z gradu Soteska so v letih 1767 - 1776 sezidali dvonadstropno kopališko poslopje s tremi bazeni; leta 1895 so začeli graditi Zdraviliški dom. Med prvo svetovno vojno je bila tu vojaška bolnišnica, jeseni leta 1943 pa partizanska (prvi tečaj sanitetne šole). Danes uporabljajo dve zajetji termalne vode, ki vsebuje precej ogljikove kisline in mineralov ter ima temperaturo 32 - 38 ° C. Zdravilišče sestavljata sodobno urejena Zdraviliški in Kopališki dom s tremi notranjimi bazeni. Z zdravilno vodo zdravijo predvsem revmatizem, stanja po poškodbah in operacijah, na lokomotornem sistemu in živčna obolenja. Zunaj sta olimpijski in otroški bazen s termalno vodo; rekreacija obsega še tenis, trimske steze in smučanje (bližnji smučarski center Rog pri Črmošnjicah). Z razvojem kraja in zdravilišča v zadnjem obdobju so postale Dolenjske Toplice uveljavljen zdraviliški kraj. Malo ven iz centra se nahaja urejen taborni prostor imenovan Tabor mladih, kjer se zlasti v poletnem času izvaja pester program taborjenja. Poseben pečat utripu Topliške doline dajejo številna društva: čebelarstvo, vinogradniško, pletarsko, polharsko in lovci.

- 3. Podturn pri Dolenjskih Toplicah.** Obcestno naselje ob vznožju Kočevskega Roga ima sredi pokopališča cerkev sv. Nikolaja; baročni glavni oltar so v 19. st. predelali, stranska oltarja sta še iz 17. stoletja. Sredi vasi je pod cesto močan kraški izvir Radeščice, ki priteka podzemsko s Kočevskega polja.

Rožek. Naravoslovna gozdna pot Rožek zajema biološko - gozdarsko tematiko ter zanimive naravne in kulturnozgodovinske posebnosti tega kraja. Pot je dolga okoli 2 km in poteka po prijetni gozdni stezi oziroma vlaki. Ima usmerjevalne table in poučne objekte. Ob poti lahko vidimo naslednje zanimivosti: številne drevesne in grmovne vrste, 250 let stare razvaline gradu Rožek, kraško udorno jamo, ki je ena od najnižje ležečih nahajališč naravnega smrekovega gozda v Evropi, podzemno jamo Jazbino (103 m velika vodoravna kraška jama z dvema dvoranama), puhavnik (mesto, kjer iz zemlje piha zrak iz nižje ležeče kraške jame Jazbine). Namreč leta 1887 je knez Auersperg dal sezidati vhod v podzemno jamo in del rova so uporabljali kot hladilnico. V nadaljevanju se rov najprej zoži in odpre v dvojno dvorano, katere kapniško okrasje je močno poškodovano. Jama je sicer odprta, a za obisk ni urejena.

Cvinger. Na hribu Cvinger zahodno od Dolenjskih Toplic je bilo starejše železnodobno utrjeno naselje, ki je doživelo razcvet v 8. in 3. st. pr. n. št.; izkopali so bogato bojovniško opremo. Naselje in topli vrelec sta bila prvič omenjena v 13. stoletju. Njegovo staro jedro je ob barokizirani cerkvi sv. Ane iz leta 1648, ki ima v prezbiteriju še ohranjena gotska okna. Ob južni strani svetišča je ostanek nekdanjega taborskega obzidja s strelnimi linijami. Za obisk je urejena 2,5 km dolga arheološka pot. Njeno izhodišče je v Meniški vasi. Speljana je po gozdnih stezah ter markirana in opremljena s pojasnjevalnimi tablami na izhodiščih in gradišču, pri talilnicah železa ter pri gomilah. Pot na Cvinger (265 m) ni zahtevna.

- 4. Prostrani gozdovi Kočevskega Roga.** Znani so kot zatočišče ogroženih zveri, po ohranjenih pragozdnih ostankih, izginjajoči dediščini Kočevarjev ter kot pomniki 2. svetovne vojne. Kočevski Rog je okoli 35 km dolgo in 15 km široko planotasto pogorje (del Dinarskega gorstva). Na zahodu meji na Kočevsko polje, na severozahodu na Suho krajino, na vzhodu sega do doline Črmošnjice in Bele krajine, na jugu s Poljansko goro do reke Kolpe. Osrednji del pogorja sestavljata Rog (Veliki Rog, 1099 m) in Poljanska gora (Debeli vrh, 864 m); nižja kočevska Mala gora (Grič, 953 m) leži v zahodnem delu, na vzhodu se dviga Mirna gora (1047 m). V kamninski zgradbi je največ apnenca; značilne so razsežne kraške globeli. Zaradi velike reliefne razgibanosti se podnebje lokalno močno spreminja, kar vpliva na vegetacijsko

raznolikost. Na celotnem območju prevladuje gozd. V najnižjem, predvsem robnem pasu, (250 do 550 m) je največ hrasta in belega gabra, v srednjem (550 do 1300 m) pa dinarskega gozda jelke in bukve. V prostranih gozdovih je več pragozdnih ostankov, ki so izločeni iz gospodarskega izkoriščanja in namenjeni gozdarskemu ter biološkemu znanstvenemu raziskovanju. Strnjeno gozdno območje omogoča preživetje velikih sesalcev, kot so rjavi medved, volk in ris. Čeprav Kočevski Rog ni bil vabljev za poselitev in kmetijstvo, so vendarle na razmeroma številnih krajih priseljenci na dokaj visokih (700 - 800 m) krčevinah sredi gozda postavili zaselke in vasice. V Kočevskih Poljanah se nahaja Muzej dediščine Kočevarjev, ki ohranja spomin na kočevske Nemce. Le-ti so naseljevali to območje od 14. stol. do leta 1941. Vasi, ki so še naseljene, so raztresene po uvalah in suhih dolinah. Številne krčevine so se zarasle z gozdom. Območje je bilo v letih 1941 do 1945 eno najpomembnejših središč narodno osvobodilnega gibanja v Sloveniji. Tu so našli zavetje politično in vojaško vodstvo, ustanove, bolnišnice, lekarne, šole, tiskarne in delavnice. Nekaj objektov iz tega obdobja je ohranjenih, veliko je tudi spominskih znamenj.

Za sprehode in ogled naravnih in kulturnih znamenitosti so primerne: Roška pešpot, Trdinova pešpot in Evropska pešpot E7.

Baza 20. Celotni kompleks sestavlja 26 barak, v katerih je bil od konca aprila 1943 do začetka 1945 sedež političnega in vojaškega vodstva slovenskega narodnoosvobodilnega gibanja in drugih partizanskih ustanov. V barakah so bili razstavljeni arhivski predmeti iz tega obdobja, zdaj so večji del v Dolenjskem muzeju v Novem mestu. V bližini sta bili partizanski bolnišnici, Jelendol in Zgornji Hrastnik, nekaj dlje pa bolnišnica Pugled. Celota je kulturni spomenik.

5. **Novo mesto.** Je gospodarsko, upravno, industrijsko in izobraževalno središče Dolenjske, večkrat imenovano tudi "dolenjska metropola". Leži na križišču pomembnih prometnih poti v gričevnati novomeški kotlini. Reka Krka, ki se tu vijuga v treh zaporednih okljukih, je izoblikovala troje pomolov. Staro mestno jedro stoji nad levim bregom srednjega, skalnatega pomola, druga dva sta zaraščena z gozdom; na zahodu je Portoval, na vzhodu Ragov Log. Na prelomu 19. v 20. stoletje se je mesto razširilo na desni rečni breg. Pahljačasto se je razraslo več kilometrov daleč ob vseh vpadnicah in zaobjelo območje nekdanjih samostojnih robnih naselij. Značilno podobo daje mestu sedem gričev: na levem bregu Krke Kapiteljski hrib (202 m) in Marof (228 m), na desnem gozdnati Ragov Log (218 m), Mrvarjev hrib (215 m), Recljev hrib (221 m) in Na Drski (225 m). Omenjene točke sestavljajo pešpot Novega mesta "Hoja po sedmih gričih". Širši okvir mesta izpolnjujejo na jugovzhodu Gorjanci, na jugozahodu Ljubeni, na zahodu izrastki Kočevskega Roga, na severu vinorodna Trška gora. Novomeška pokrajina je klimatsko prehodno območje; je pod močnim vplivom subpanonskega podnebja kar se kaže zlasti v visokih poletnih temperaturah in pogostih poletnih nevihtah. Griče na obeh bregovih Krke so poselili Ilirski staroselci približno 1000 let pr. n. št. Sodeč po najdbah na enem izmed najbogatejših arheoloških najdišč v Sloveniji (mestni predeli: Bršljin, Mestne njive, Marof, Znančeve njive so zaradi potencialnih najdišč zavarovani), je bilo novomeško območje nepretrgano poseljeno od konca bronaste dobe do propada rimske države. Prazgodovinska naselbina je bila na Marofu, severno od današnjega mestnega središča, kjer je na vzhodni in severni strani še viden njen rob. Rimljani so to območje poselili 33 n. št. in so korenito spremenili življenje staroselcev. Uvedli so rimsko pravo, obvezno čaščenje rimskih bogov in cesarja, davčne in denarno politiko, latinski jezik in pisavo v javni rabi ter obvezno vojaško službo. Gradili so ceste, razvijali trgovino, uvedli gradnjo z opeko in malto. Domačine so prisilili, da so začeli opuščati višinska naselja in se naseljevati v nižinah. Novi način življenja in dela ter gospodarski razvoj so močno dvignili blagostanje prebivalstva, ki se je razen v Novem mestu, zelo romaniziralo. Njihove zgradbe pa so bile v času preseljevanja ljudstev razrušene.

Po propadu rimske naselbine okoli 400 n. št. je o poselitvi mesta skoraj tisoč let le malo podatkov. Leta 1365 je na območje naselja, ki je dotlej pripadalo stiškemu samostanu, avstrijski vojvoda Rudolf IV. ustanovil mesto Rudolfswert. Namreč, takrat je s podpisom listine o zamenjavi posesti od stiške opatije pridobil ozemlje Novega mesta. Dobilo je mestne pravice in postalo trdno oporišče Habsburžanov pri prodiranju proti Jadranu. Zunanja podoba blagostanja je odsevala na pozidavi mesta, ki se je v glavnih obrisih ohranila do danes. Mreža ulic, ki so se razpredale po polotoku, je imela značilen srednjeveški tloris. Veliki trg, kot močno razširjeno prometno ulico, so z vseh štirih strani obkrožale zgradbe. Ob gornjem delu Velikega ali Glavnega trga so začele rasti enonadstropne zidane hiše, ki so bile v pritličju med seboj povezane z arkadnimi hodniki. Premožnejši so si povečevali hiše z drugim nadstropjem in notranjimi arkadnimi dvorišči. Mesto je obdajalo obrambno obzidje z visokimi stolpi. Vanj se je prišlo le skozi Gorenja ali Ljubljanska in Dolenja ali Karlovška vrata. Dostop v mesto sta nadzirala vratarja in pobirala mitnino. Stoletje in pol je mesto cvetelo predvsem s sejmi, trgovanjem in tovorjenjem po reki Krki. Leta 1428 je mesto imelo že bolnišnico. V začetku 15. stoletja so se pričeli turški roparski pohodi. Ti upadi so kar nekaj let zapored dodobra umrtvili razvoj mesta, kljub temu, da je bilo sedež Vojne krajine. V začetku 16. stoletja so mesto nekajkrat hudo prizadejali tudi požari in kužne bolezni. Mesto se je na vse načine skušalo postaviti na noge. Med vladavino Marije Terezije so leta 1746 ustanovili Gimnazijo, dve leti kasneje so dobili okrožni urad ali Kresijo, leta 1875 pa prvi Narodni dom na Slovenskem. Od takrat je bilo Novo mesto upravno in kulturno središče Dolenjske. V Novem mestu so živeli nekateri znameniti Slovenci, med drugimi pisatelj Janez Trdina, pesnika Dragotin Kette in Miran Jarc, slavist Rajko Nahtigal, naravoslovec Ferdinand Seidl, skladatelj Hugolin Sattner, slikarja Božidar Jakac in Vladimir Lamut. Osrednji del Novega mesta tvori Glavni trg, od katerega vodijo uličice po vsem "polotoku" v okljuku Krke. Slikoviti Breg, Kapiteljska cerkev vrh griča, Frančiškanska cerkev s samostanom, stara Gimnazija, nekdanja Kresija, Križatija (bivše upravno poslopje nemškega viteškega reda), številne grajske stavbe in druga obeležja tvorijo jedro mestnih znamenitosti. Zunaj nekdanjega mestnega obzidja stojita še grad Grm in Kapela Božjega groba.

Glavni trg. Zasnovali so ga v 16. stoletju in sklenjeno pozidali v 17. stoletju. S tipom obrtno-trgovskih poslopj in odprtih arkadnih hodnikov ima svojevrsten reprezentativen videz. Med hišami izstopa Bergmanova lekarna. Ob robu trga stoji novi Rotovž. Zgradili so ga leta 1905 v novogotskem slogu na mestu že prej stoječe mestne hiše. Pred rotovžem sta doprsna kipa Janeza Trdine in Dragotina Ketteja, ki sta delala in ustvarjala v Novem mestu. V bližini je novejši kamniti vodnjak z vklesanimi Kettejevimi verzi.

Frančiškanska cerkev in samostan. Cerkev, ki so jo sezidali na mestu nekdanje kapele sv. Lenarta proti koncu 15. stoletja, so obnovili po požaru leta 1664. Nato je bila še večkrat obnovljena in na novo poslikana, leta 1886 so zunanjščino predelali v neogotskem slogu. Likovno zanimivi so nagrobniki pod zvonikom, med njimi nagrobnik poveljnika Vojne krajina Ivana Lenkoviča, lastnika gradu na Otočcu. Samostan je leta 1470 ustanovila Elizabeta Črnomaljska. Tu so se nastanili redovniki, ki so leta 1469 pred Turki pribežali iz Bosne in Bele krajine. Tudi samostan so po požaru leta 1664 večkrat prezidali in dozidali. V njem je bogata knjižnica z mnogimi inkunabulami in Metzingerjeve slike.

Kapiteljska cerkev. Kapiteljska cerkev sv. Miklavža, ki na vrhu Kapiteljskega hriba zavzema dominanten položaj, je najstarejši stavbni spomenik v mestu. Dogradili so jo leta 1429 na mestu

nekdanje gotske cerkvice. Slogovno podoben, vendar kasnejši je zamaknjeni prezbiterij z zunanji oporniki. Pod njim je zaradi padajočega terena obokana kripta. Cerkveni zvonik se dviga 55 m visoko. Ladijska notranost je barokizirana. V glavnem oltarju je slika sv. Miklavža, morda najbolj slavna slika na Slovenskem; ob koncu 16. st. jo je naslikal beneške manieristični slikar Tintoretto. V stranskih oltarjih in v zakristiji je več Metzingerjevih slik. Za cerkvijo je razsežno poslopje proštije. Zgradili so jo leta 1493, večkrat prezidali, današnja podoba ima iz leta 1623. V njej so galerija s 24 portreti cerkvenih dostojanstvenikov (proštov), arhiv in knjižnica s konca 15. st., z okoli 3000 knjig.

Dolenjski muzej. Dolenjski muzej se uvršča med slovenske pokrajinske muzeje splošnega tipa. Kompleks sestavlja pet stavb, v katerih je urejenih pet stalnih zbirk; v galeriji muzeja pa se vrstijo likovne in muzejske razstave. Muzej hrani preko 27000 enot gradiva, od tega je v stalnih razstavah predstavljeno 3000 predmetov. Njegova arheološka zbirka spada med najpomembnejše na Slovenskem, nekaj razstavnih predmetov pa po kulturno zgodovinski vrednosti v sam evropski vrh (velike žare, čelade, situle, posoda, orodja in oprema halštatskih knezov iz bronaste dobe). Eden najlepših eksponatov je kantharos, velika keltska lončena posoda. Vse razstavljene predmete so arheologi našli v tem stoletju v mestu in njegovi širši okolici. Zbirka novejšje zgodovine je posvečena narodnoosvobodilnemu boju. Obravnava obdobje medvojnega delavskega gibanja in vstaje ter boja proti italijanskim in nemškim okupatorjem. Omenjena zbirka je trenutno ena izmed redkejših v Sloveniji. Slikovita je etnološka zbirka v bivši Ropasovi hiši. Blizu muzeja so leta 1964 zgradili Dolenjsko galerijo. Omeniti velja tudi eno največjih arheoloških občasnih razstav Železna doba na Slovenskem - Kapiteljska njiva, Novo mesto, ki je na ogled do 30. septembra 1998 in prikazuje cvetoči Halštat Dolenjske.

Jakčev dom. V rojstni hiši Božidarja Jakca so leta 1984 uredili galerijo slikarjevih del. Zbirka obsega 828 originalnih del, ki jih je slikar podaril mestu. Med njimi so podobe mesta, portreti, slike in grafike s potovanj po svetu in doma. Galerija sodi v okvir Dolenjskega muzeja.

Breg. Na vrhu kamnitih sten na južni strani polotoka, kjer je bilo v srednjem veku obzidje, je danes eden najslikovitejših predelov starega mestnega jedra. Hiše so predvsem v kletnih prostorih naslonjene na ostanke obzidja; sami bivalni prostori, ki mejijo na uličico za obzidjem, pa so bili le redko širši od 5 metrov. Majhne stavbe imajo še danes s konzolami podprte ganke. Strme strehe s stranskimi čopi so bile vse do 20. stoletja krite z lesom ali skodlami. Breg predstavlja izrazito novomeško etnološko posebnost, ki so ga pogosto upodabljali slikarji, zlasti B. Jakac in V. Lamut. Na Bregu ima svoj atelje Matjaž Matko, kjer lahko najdete unikatne keramične izdelke in spominke iz gline, izdelke umetnostne obrti, keramoplastiko in še marsikaj zanimivega.

6. **Gorjanci.** So okoli 60 km dolgo apneniško pogorje med Črmošnjiškim podoljem na zahodu, dolino Krke na severu in Karlovško kotlino na jugu. Po najvišjem slemenu s Trdinovim vrhom (1178 m) poteka meja med Slovenijo in Hrvaško. Gorjance poraščajo bukovi gozdovi. Na severnem pobočju sta dva pragozdna rezervata. Med rastlinami so posebej zanimive lepi čeveljci, pontska azaleja ali rumeni sleč, ki se je verjetno ohranil iz predledene dobe, v Sloveniji pa je redka tudi rumenocvetna panonska detelja. V gorjanskem podgorju je bilo nekoč več gradov in posestev, vendar večina propada. Pogorje je slabo prehodno. V času turških vpadov so bila na pogorju zatoščišča (jame, vrtače), npr. na Ječmištu pod Opatovo goro, kjer so pasli živino in kosili. Danes so ponekod manjša smučišča z vlečnicami

(Javorovica, 554 m). Najpomembnejša je cesta čez preval Vahta med novomeško kotlino in Belo krajino. Leta 1967 je Planinsko društvo Novo mesto ustanovilo Trdinovo pot s 15 kontrolnimi točkami (Novo mesto - Frata - Soteska - Rog (Baza 20) - Gače - Mirna Gora - Smuk - Jugorje - Trdinov vrh - Kostanjevica na Krki - Pleterje - Otočec - Trška gora - Novo mesto). Najstarejša pot na Gorjancih je speljana s prevala na Vahti v višini 615 m, povzpne se do višine 822 m, kjer je planinski dom Vinka Paderšiča s prenočišči. Dom je bolj znan pod imenom Gosposdična, po studenčku, ki izvira pod njim. O njem je znana legenda, ki pripoveduje o grajski gospe. Le-ta se je pomladila, ko se je umila v njem. Studenec Gosposdična (820 m) je zato tudi svojevrsten simbol in ena osrednjih točk Gorjancev.

Minutnik. Je ena najbolj znanih in naravno ohranjenih zaganjalk (izvir z nihajočim pretokom) v Sloveniji in edina na območju Gorjancev. Izvira v dolomitnem pobočju, pri dnu zgornjega dela dolin, potokov Pendirjevka in Kobila. Pretok vode (od 0,5 do 1,5 litra na sekundo; 8⁰ C) se ritmično spreminja v skoraj pravilnih dvominutnih presledkih; ob večji suši lahko presahne.

7. **Gracarjev turn.** Je na razglednem pobočju stoječa zgradba, ki jo omenjajo že v 14. stoletju. Ime je dobila po rodbini Gratzer iz belokranjskega Gradca, ki naj bi ga pozidala. Od 16. st. so imeli grad v lasti različni posestniki. Med drugo svetovno vojno je bil požgan, vendar so ga po njej zavarovali pred nadaljnjim propadanjem. Jedro grajskega kompleksa je večnadstropni stanovanjski stolp. V 16. st. so ga nadzidali in vključili v štiri traktno zgradbo z notranjim arkadnim dvoriščem. Na prednjih robovih gradu sta vpeta mogočna renesančna stolpa z rombastim tlorisom. Nad portalom v osrednji osi je stolpič z uro. Čas je uničil zanimive freske s Samsonom, Herkulom in čarodejem Vergilom. Grad je povezan z delom pisatelja Janeza Trdine, ki je tu pisal Bajke in povesti o Gorjancih. V bližini je двореc Vrhovo (16. stoletje, med 2. sv. vojno poškodovan).
8. **Dvorec Prežek.** Današnjo podobo je verjetno dobil na prehodu iz 16. v 17. stoletje. Nekoč je bil središče posesti freisinških škofov med Krko in Gorjanci. Škofje in njihovi nasledniki Auerspergi so grad v 15. stoletju močno utrdili. Sedanji dvorec ima gotske člene v renesančni in baročni preobleki. Do 2. sv. vojne je zamenjal številne lastnike. Notranje stene so zdaj propadle, dobro ohranjena sta le obzidje in streha.
9. **Šentjernej.** Na tleh današnjega Šentjerneja je bil še v 12. stoletju gozd. Ko pa je bila v vojnah med letoma 1125 in 1131 osvojena Slovenska marka, so si višnjegorski ministeriali z Draškovca in speinheinskega Siechersteina gozd razdelili, ga iztrebili, preusmerili tok potoka in ob njem na južni strani ustanovili kmečko, na severni pa vojaško in obrtno naselje s cerkvijo sv. Mihaela. Ob njej so freisinški škofje v imenu oglejskega patriarha ustanovili faro sv. Jerneja, ki je prvič pisno omenjena leta 1249. Med letoma 1546 in 1547 je živel v Šentjerneju protestantski župnik Primož Trubar (1508 - 1586), začetnik slovenske književnosti in utemeljitelj slovenske protestantske misli. Za naselje sredi šentjernejskega polja so bili v preteklosti značilni številni mlini in usnjarne, ki pa so propadli. Tudi nekdanja močna lončarska obrt je domala odmrta. Na petelina, ki so ga vtiskovali v dno posod, spominja kovan spomenik. Nekdanji obrtniški značaj naselja je razpoznaven v več starih stavbah s preloma stoletja, med katerimi izstopa nekdanja Recljeva gostilna, nekoč kočijaška in poštna postaja. Cerkev sv. Jerneja je bila večkrat prezidana. Sedanja oblika je iz 18. stoletja, v tlaku pa je nakazan tloris starejše romanske cerkve. Leta 1641 je dobila zvonik, 1827 leta pa so jo preobokali. V dveh stranskih kapelah sta marmornata oltarja iz 17. stoletja. Med arheološkim izkopavanjem v cerkveni ladji je bilo odkrito, da so na mestu sedanje cerkve stale vsaj še tri njene predhodnice:

dve romanski in ena gotska. Okoli cerkve je bilo pokopališče, posamezni grobovi pa so bili tudi v romanski in gotski cerkvi. Del odkopanih površin so zasuli, del pa nadkrili z betonsko ploščo, v katero so vzdali panoramsko stekleno okno, skozi katero se vidijo zidovi romanskih cerkva. V naselju in okolici je bila močno razvita konjereja. Leta 1817 so začeli prirejati konjske dirke, ki so postale po drugi sv. vojni tradicionalna prireditev. Do današnjih dni se je ohranil tudi običaj žegnanja konj in procesija na Štefanovo.

10. Kartuzija Pleterje. Samostan ob vznožju Gorjancev, obkrožen s 3 m visokim in 2800 m dolgim obzidjem, stoji na mestu, kjer je v 10. st. stal grad Sicherstein. Kartuzijo (samostan sv. Trojice) je leta 1407 ustanovil celjski grof Herman II; gradnja je trajala do leta 1420. Leta 1471 so Turki samostan razdejali. Menihi so ga obnovili in močno utrdili, da je bil varen pred nadaljnjimi napadi. V letih 1595 - 1773 je bil v lasti jezuitov, za tem je prešel v državne in kasneje v zasebne roke ter hkrati začel propadati. Leta 1899 so ga ponovno kupili kartuzijani in ga preuredili v sedanje razloženi samostanski kompleks. Gotska cerkev sv. Trojice je najstarejši del samostana in značilen ohranjeni primer kartuzijanske gotike v Evropi. Enoladijska stavba je na južni in vzhodni strani naslonjena na stopnjevane podpornike. Ladijski križnobreasti strop ima 6 polj. V cerkvene stene so vzdane lončene rezonačne posode (štimanice), ki dajejo prostoru izredno akustičnost. V zahodnem pročelju je lep gotski portal, v notranjosti pa bogato klesan lektorij (predelna stena med korom in ladjo). V samostanu sta ohranjeni bogata knjižnica in likovna zbirka. V vhodnem delu samostana, odprtem za obiskovalce, je zbirka Dolenjskega muzeja o samostanu in življenju v okolici ter zbirka izdelkov iz jajčnih lupin. Menihi prodajajo znamenito domače pletersko žganje s hruškami v steklenicah. Ob parkirišču urejajo muzej na prostem z značilnimi hišami in gospodarskimi poslopi z območja šentjernejskega polja iz leta 1833. V Pleterjih je nekaj časa živel J. Ressel (1793 - 1857), izumitelj ladijskega vijaka, ki je tu leta 1817 nastopil svojo prvo službo kot gozdarski strokovnjak. Posamični ogledi samostana niso dovoljeni. Za obiske je odprta cerkev, menišvo in samostan sta predstavljena v zakristiji preko multivizijskega sistema.

Pleterska pot. Je krožna, enosmerna sprehodna pot okoli kartuzije Pleterje. Označena je s simbolom - rumenim križem v plavem polju. Začne se pri vratih pred gotsko cerkvijo. Štiri km dolga pot ima tri dele: pot skozi gozd, pot skozi vinograde in muzej na prostem. Od tu lahko nadaljujete sprehod po Trdinovu poti, Resljevi poti in Evropski pešpoti E7.

11. Kostanjevica na Krki. Eno od najmanjših in hkrati eno starejših mest na Slovenskem se je razvilo na otoku blizu nekdanje obmejne Spanheimske trdnjave, Kostanjeviškega gradu Landestrost in je kot celota spomeniško zavarovana. Staro mestno jedro z dvema vzporednima ulicama leži v meandru Krke, ki so ga v srednjem veku s kanalom spremenili v potok. Številne arheološke najdbe pričajo o davni naseljenosti. Prazgodovinske in rimske predmete, izkopane v Kostanjevici in bližnjem samostanu, hrani Narodni muzej v Ljubljani. Kostanjevica je bila od 11. stoletja pomembno središče fevdalne posesti grofov Spanheimov in hkrati njihovo vojaško oporišče na stari kranjsko - hrvaški meji. Mestne pravice ima od leta 1252, ko se omenja v mestu sodišče, nekoliko kasneje še mestni svet. V 13. stoletju je bila v mestu tudi kovnica denarja. Za Spanheimi je posest prevzel češki kralj Otokar II, za njim goriški škofje, nato celjski grofje in Habsburžani. Turški vpadi so povzročili propadanje trgovine kar je zavrlo razvoj. Prav tako je nastopil gospodarski zastoj, ker so se prometne poti v srednjem veku odmahnile od Kostanjevice. Zaradi naravne meje reke Krke okoli otoka je mesto do današnjih dni ohranilo praktično enako podobo. Na zahodnem Malem placu (Oranžnova ulica) - ki pa je delno razširjen v trg - stoji Graščina, ki jo je po ukinitvi samostana mestna občina leta 1793 kupila za župnišče in jo delno priredila za šolske prostore. Te so leta 1958 preuredili v

Lamutov likovni salon. Pred vhodom je spomenik domačinu Ivanu Oražnu (1869 - 1921), prvemu starosti jugoslovanskega Sokola, ki je svoje premoženje namenil za ustanovitev in vzdrževanje Medicinske fakultete in Doma študentov (Oražnov študentski dom v Wolfovi ulici v Ljubljani). V osnovni šoli je Gorjupova galerija, imenovana po domačem slikarju Jožetu Gorjupu (1907 - 1932); v njej je stalna razstava domačih in tujih umetniških del. Obe galeriji delujeta v okviru Galerije Božidar Jakac. Na severnem koncu mesta stoji župna cerkev sv. Jakoba, zgrajena v 13. stoletju. V kasneje barokizirani zgradbi je ohranjena ladja z dvema romanskima portaloma. Oba sodita med najkvalitetnejša kamnita spomenika v Sloveniji. Slike v obeh stranskih oltarjih, ki so ju prenesli iz razpuščenega samostana leta 1785, pripisujejo Metzingerjevemu krogu. Na južni zunanji strani je obnovljena freska sv. Krištofa iz okoli leta 1350. Prezbitarij gotske cerkve sv. Miklavža v središču naselja je leta 1931 s freskami poslikal Jože Gorjup, kar pomeni dragoceno arhitekturno in urbanistično dopolnilo naselju. Za Kostanjevico sta v bližini dve izredno pomembni znamenitosti, in sicer kulturni spomenik Kostanjeviški grad in zanimiva Kostanjeviška jama.

Kostanjeviški grad je nekdanji cistercijanski samostan, ki ga je leta 1234 ustanovil koroški vojvoda Bernard Spenheimski. Od srednjeveških stavb se je v samostanskem kompleksu ohranila cerkev Marijinega oznanjenja z gotsko notranjostjo ter baročnim pročeljem in stolpom. Svetišče je triladijsko, ladje imajo zašiljene križnorebraste oboke. V 18. stoletju so cerkev barokizirali. Takrat so dozidali večji del samostanskega kompleksa z največjim arkadnim dvoriščem v Sloveniji. Glavni vhod je starejši in ga varujeta renesančna valjasta stolpa. Ko je leta 1786 cesar Jožef II samostan razpusstil, so opremo iz samostanskega svetišča deloma prenesli v okoliške cerkve, bogati oltar in prižnico na Golo pri Igu, del pa v neznanu. Med drugo svetovno vojno je bil samostanski kompleks močno poškodovan, vendar so ga delno obnovili. V samostanu je Galerija Božidar Jakac z njegovimi deli in deli Janeza Boljke, Jožeta Gorjupa, Franca Goršeta in Toneta Kralja. Posebej je postavljena na ogled dragocena zbirka del starih mojstrov iz kartuzije Pleterje. Ob dostopni cesti in okoli kompleksa je stalna razstava skulptur na prostem, imenovana Forma Viva (živa oblika). Skulpture iz hrastovine so na kostanjeviških mednarodnih simpozijih izdelali domači in tuji kiparji in s tem ustvarili najkvalitetnejšo zbirko sodobne lesene plastike v jugovzhodni Evropi. V obdobju razcveta baroka so cistercijani postavili dvostolpno Marijino cerkev v bližnjih Slinovcih (1778), ki je danes daleč naokoli dobro poznana in obiskana romarska točka.

Kostanjeviška jama je znana šele od leta 1932, ko je se ob naliwu odprl vhod v 440 m dolgo podzemlje. Okoli 80 m dolg vhodni rov se spusti do jezerca in znova dvigne v lepo zasigano Kapniško dvorano. Do tod je jama turistično opremljena in osvetljena. Pred jamo je lep prostor, primeren za piknike.

12. Krakovski gozd. Največji kompleks nižinskega poplavnega hrastovega gozda v Sloveniji raste med vznožjem bližnjega Posavskega hribovja in reko Krko na nanosih ilovice, ki zadržuje vodo. V osrčju gozda je dokaj ohranjen 40,5 ha velik, od leta 1952 zavarovan sekundarni pragozd. Dobova drevesa so stara do 300 let in visoka do 40 m. Gozdni sestoj je evropsko pomembno območje ptic. Med okoli 40 vrstami ptic, ki tu redno ali občasno gnezdijo, so zelo zanimive črna štorklja, mali klinkač, sršenar, golob duplar, črna žolna, srednji detel in belovrati muhar. Med zanimivimi rastlinami v podrasti je treba omeniti predvsem pomladni predstavnici nožnično pasjo čebulico in evropsko gomoljčico. V južnem delu sta močvirji Valenčevka in Trstenik, pomembni kot mrestišče vedno bolj ogroženih dvoživk. Ob Trsteniku so tri mogočne bele vrbe, najdebelejša meri v premeru 250 cm.

13. **Škocjan.** Svet ob Radulji in Krki je bil vse do Telč in Mokronoga že od nekdaj prijazen in naklonjen poselitvi. Na ledinah imenovanih Stari Britof in Kolesniška hosta je več gomil, kjer so pokopavali v starejši železni dobi. Zgodovinsko zelo pomembno pa je bilo mesto Gutenwert oziroma Gotno Brdo, ki je bilo na mestu današnjega Otoka in v lasti brižinskih škofov. Imelo je lastno sodstvo in zelo razvito trgovanje; neliko stran, v Hrvaškem Brodu pa celo lastno kovnico denarja. Mimo njega je vodila znamenita rimska cesta Emona - Siscia. Padeč Gutenwerta je še danes zaviti v skrivnostno preteklost, verjetno pa mesto ni prestalo turških obleganj okrog leta 1473. Današnji Otok je bil dobri dve stoletji tudi fara, katere sedež so leta 1492 prenesli v Škocjan. Sam Škocjan je omenjen prvič leta 1291. Območje je po svoji reliefni razgibanosti izredno privlačno in zanimivo. Nad ozkimi dolinami ob potokih se dvigajo dolenski griči, delno porasli z gozdovi, nekateri od njih pa predstavljajo pravi paradiz za bolj ali manj zavzete vinogradnike tega območja. Cerkev sv. Kancijana v Škocjana je v pisnih virih prvič omenjena leta 1526. Srednjeveška stavba je doživela več prezidav, v letih 1777 do 1782 je dobila cerkev sedanjo podobo. Oltarna oprema je iz okoli leta 1849. Nasproti cerkve stoji rojstna hiša velikega rojaka, doktorja Ignacija Knobleharja, ki je služboval ob bregovih Nila. Njemu v čast praznuje občina Škocjan svoj praznik. Knoblehar je v starosti 38 let umrl v Neaplju, kjer je tudi pokopan v Samostanu bosih auguštincev. Škocjan je znan tudi po Franu Metelku (po njem se imenuje osnovna šola). Le-ta se je rodil konec 18. stoletja. Bil je duhovnik, profesor slovenščine in tolmač nemških razglasov deželne vlade, spisal je več šolskih knjig in molitvenikov. V Škocjanu je poznan kamniti dvoločni most preko potoka Radulje. V Sloveniji obstajajo le trije taki mostovi. Ta posebnost je obeležena tudi v občinskem grbu.
14. **Stopno.** Znana je romarska pešpot do cerkve roženvenske Matere Božje na manjši vzpetini Stopno, severovzhodno od Škocjana, kamor so po izročilih Valvasorja romali celo Ogri. Iz tlorisne zasnove je razvidno, da je cerkev gotskega porekla. Zgrajena je bila okoli sredine 15. stoletja, verjetno po naročilu stiškega samostana. Pozornost vzbuja stavbni tip, zlasti zunanji oporniki prezbiterija, kar je pri podružničnih cerkvah na Dolenjskem izredno redko. Tehnične in slogovne značilnosti fresk govorijo, da gre nedvomno za delo slikarja Janeza Ljubljanskega, ki velja za najbolje dokumentiranega slikarja na Slovenskem v srednjem veku. Po požaru zvonika, cerkve in opreme leta 1696 je bila cerkev temeljito predelana v baročnem stilu, še zlasti njena notranjščina. Cerkev na Stopnem se kaže že po kulturnozgodovinski plati kot prvovrstni spomenik, ki z dominantno lego tudi širše zaznamuje in plemeniti veduto krajine in prostora.
15. **Dolina Radulje.** Soteska Radulje proti Klvevžu je zelo ozka, polna neokrnjene narave. Zanimiva in slikovita je jama v Pršivcu na južnem robu doline Radulje. Na koncu slikovite okoli 100 m dolge soteske Radulje s številnimi slapiči je majhno akumulacijsko jezero nekdanjega mlina, ob njem pa majhna obzidana Klevevška toplica (okoli 25 ° C). V steni pod razvalinami gradu Klevevž (13. stoletje) sta vhoda v 209 m dolgo suho Zgornjo in vodno Spodnje klevevško jamo, v kateri je edini doslej znani hipotermalni jamski izvir v Sloveniji. Jami nista urejeni za obisk, priporočljivo je spremstvo jamarjev.
16. **Šmarješke Toplice.** V Zdravilišču Šmarješke Toplice, ki leži v zavetju zelenih gričev, je naravno zdravilno sredstvo hipertermalna voda s temperaturo do 32 ° C; v njej so predvsem kalcij, magnezij in ogljikov dioksid. Zdravilišče je usmerjeno v zdravljenje bolezni srca in ožilja, centralnega in perifernega živčevja, psihosomatske bolezni in psihonerveze ter poškodbe na lokomotornem sistemu. Za zdravljenje uporabljajo hidro-, termo-, elektro- in kinezioterapijo ter oblaganja z zdravilnim blatom. Gostje lahko izbirajo še med fitnessom, sprostitevni terapijami, programi proti stresu in boleznim v tretjem življenjskem obdobju. V hotelskem

parku se nahajajo trije zunanji bazeni: športni, otroški in znameniti leseni bazen, ki leži neposredno nad termalnim vrelcem. Gostom in izletnikom so namenjena še športna igrišča, minigolf in trimska steza sredi gozdne pokrajine.

17. **Otočec.** Gručasto vaško naselje, ki se je v preteklosti imenovalo Št. Peter leži na terasi med levim bregom reke Krke ob magistralni cesti Ljubljana - Obrežje. Na vaških travnikih so našli več že prej prekopanih halštatskih gomil, na župnijskih njivah pa rimske grobove. Še med drugo svetovno vojno je bil tu premogovnik. Jedro sedanje renesančne stavbe župnijske cerkve svetega Petra izvira iz srednjega veka. Prvič je omenjena leta 1526. Od 18. stoletja naprej je bila večkrat prenovljena. Grad Otočec je prvotno stal na desnem bregu reke Krke, ko pa so reko speljali okoli njega v dveh strugah, se je grad znašel na otoku in tako je še danes. Je edini ohranjeni otoški grad na Slovenskem. Prvič je omenjen leta 1252. Osnovna zgradba, ki je bila dokončno oblikovana v renesansi in baroku, izhaja iz pozno gotske zasnove iz druge polovice 15. stoletja. Za Dolenjsko obrambno arhitekturo tipična zgradba je vključena v grajsko obzidje z vogelnimi stolpi iz 16. stoletja. Po koncu turške nevarnosti je bil grad dograjen v udoben stanovanjski objekt. Zidne slike na jugovzhodnem delu starega jedra so pomemben spomenik renesančnega slikarstva v Sloveniji. Okoli gradu so ob Krki prijetna sprehajališča, npr. do bližnjega gradu Struga, kjer je bil nunski samostan, zdaj je središče razvijajočega se konjeniškega športa; za krajša izleta sta primerna Stari grad in Trška gora. Nedaleč od hotela Grad ležita Šport hotel Otočec in športno - rekreacijski center (dvorana s tremi pokritimi igrišči, ob njej pa še šest zunanjih teniških igrišč in večnamensko športno igrišče, v centru deluje teniška služba).
18. **Trška gora.** Pet kilometrov severovzhodno od Novega mesta je približljubljena vinorodna, izletniška in romarska 429 m visoka Trška gora. Pisno je bila omenjena leta 1135 v darovnici več vinogradov oglejskega patriarha Stiškemu samostanu. Na vrhu gore je daleč naokoli vidna Marijina božjepotna cerkev. Posebnost cerkve je popolna obokanost vsega prostora ter bogatost slikovne opreme. Okolica cerkve je urejena s košatimi lipami in kamnitimi mizami. Ob vznožju Trške gore na skalni terasi v naselju Zagrad stoji Stari grad. Grajsko jedro sestavlja obzidni obod z dvonadstropnim gotskim palacijem, veznimi stavbami in arkadnim notranjim dvoriščem. Njegovo najstarejše obdobje ni raziskano. V 12. stoletju je bil v posesti stiških menihov, kasneje oglejski fevd, od leta 1350 pa je bil v rokah Ortenburžanov, za njimi Celjanov, Habsburžanov in vrste drugih rodovin. Kljub številnim prezidavam je ohranil osnovne srednjeveške gabarite, ki jih obvladuje visok osrednji stolp s piramidalno streho. Po vojni je bil zavarovan pred propadanjem, sedaj ga počasi obnavlja Tovarna zdravil Krka iz Novega mesta, ki namerava v njem urediti farmacevtski muzej.
19. **Hmeljnik.** Obodni grad iz poznega 12. stoletja stoji na pomolu in je omenjen leta 1223 kot Hopfenbach. V 12. st. sezidano jedro gradu sestavljata romanska palacija, ki skupaj z obzidjem oklepata notranje dvorišče. V vhodnem stolpu je ohranjen romanski portal. Prezidave so dodajale gotske in renesančne sestavine. Njegovi renesančni deli (balustrarne arkade nad notranjim dvoriščem, freske) in knjižnica so v požaru in pozneje propadli. Do začetka 14. st. je bil v posesti vitezov Hmeljniških, sledili so jim Auerspergi (1590), zadnja je bila rodbina baronov Wamboldt (1876 - 2. sv. vojne). Leta 1942 so ga izropali in večkrat minirali. Po vojni so grad prekrili in ga sedaj počasi obnavljajo.
20. **Prečna.** Zahodno od vasi so odkrili rimske grobove, znane so tudi najdbe iz prazgodovinskega časa. Tu je športno letališče za jadralna in motorna letala. Zahodno od vasi (1,5 km) in na

koncu zatrepne doline Luknja je v tesnem skalnatem kotlu izvir Prečne, podzemeljskega toka Temenice. Geomorfološko podobo izvorne doline bogatijo pestri kraški pojavi: Lukenjska jama, Jama za gradom, manjše naravno okno, udornica za gradom, izvir tipa estavela ter brezno Velika Stražica v zaledju izvira. Pobočje med hladno udornico in termofilnimi stenami naseljuje pestro rastlinstvo, kraške jame in podzemno reko pa več ogroženih živalskih vrst. Naravne danosti dopolnjuje kulturna dediščina; v Lukenjski jami arheološko najdišče, pod ostenjem udornice razvaline gradu Luknja, ob vstopu v dolino pa žaga venecijanka. Na skali nad izviro so nekaj metrov visoke razvaline gradu Luknja. Prva omemba je iz leta 1358. Veljal je za enega najbolj utrjenih dolenjskih gradov. Prvotni lastniki so bili Lukenjski, kasneje Erazem Predjamski. Gallensteini so ga po letu 1550 restarvirali, zgradili tri stolpe in ga obdali z obrambnim jarkom, ki je še viden. V steni nad gradom so še vidni ostanki srednjeveškega zatočišča in opazovalnice, vendar zaradi varnostnih razlogov dostop do ruševin ni dovoljen. Za ogled Luknje so markirane obhodne krožne poti, in sicer: pot ob Temenici do izvira, gradu in jame (1,8 km oziroma 1 ura hoje) in pot po obrobju Luknje do brezna Velika Stražica s spustom v Luknjo (3,5 km oziroma 2 uri hoje).

21. **Mirna Peč.** Nekoč prometno in sejensko pomemben kraj, danes manjše središče. Gručasti starejši del naselja leži v najširšem delu doline, novejši na severu okrog železniške postaje. Iz prafare (kraj in župnik prvič omenjena leta 1228) so se razvile mnoge dolenjske župnije, med drugim novomeška. Dokler ni leta 1894 stekla mimo železnica, so ljudje živeli od prometa med Ljubljano, Suho krajino in Karlovcem. Tod je potekala ena od ustaljenih smeri turških vpadov. Pozornost vzbujata kraško Globodolsko polje, ki je dolgo skoraj 4 km in široko do 750 m in je edino kraško polje v Sloveniji, ki leži v smeri sever - jug.

Čebelarstvo ima na tem območju bogato tradicijo, saj so dolgo časa domačini imenovali Zijalo tudi Medena pečina. Danes deluje na strmem pobočju nad Zijalom le še en čebelar, ki med drugim rad pokaže načine starodavnega čebelarjenja.

Prazgodovinsko gradišče Vrhpeč. Zaradi ugodne strateške lege je bila na vrhu hriba Sv. Ana že v času starejše železne dobe (8. - 5. st pr. n št.) prazgodovinska naselbina - gradišče, na vzhodnem pobočju pa je bilo gomilno in plano grobišče. Naselbina je bila utrjena z nasipi, ki so še danes vidni.

Cerkev sv. Ane. Cerkev je v osnovi srednjeveška stavba z gotskim glavnim portalom. Ob koncu 17. st. je bila cerkev barokizirana. Iz tistega časa so v notranjščini na severni steni ladje ohranjeni fragmenti poslikave, glavni baročni oltar pa je iz prve polovice 18. stoletja.

Pešpot od Zijala do Sv. Ane. Na severnem obrobju mirnopenske doline se pod zaobljenim gričem Sv. Ane skriva zanimiv kraški svet ponorne reke Temenice. V tej krajini najdemo vrsto naravnih in kulturnih znamenitosti povezanih s pešpotjo, ki vodi od izvira Temenice v Zijalu do vrha razglednega griča na Sv. Ani (407 m). Pot je dolga okoli 2 km in urejena s pojasnjevalnimi tablam. Zijalo je 35 m visoka skalna pečina na koncu zatrepne doline, pod katero reka Temenica po krajšem podzemskem toku drugič privre na dan. Pod pečino je visokovodni bruhalnik, v katerem so dosedaj raziskali 63 m podvodnih rovov. V steni nad izviro sta manjši kraški jami, Ajdovska jama in Fantovska luknja, ki se navezujeta na ljudsko izročilo.

22. **Dolina reke Temenice.** Med naravne zanimivosti doline sodijo ponori reke Temenice. Vzhodno od Trebnjega pri Dolenjih Ponikvah ponikne Temenica v več ponorov. Kadar pa

ponori ne morejo požirati naraslih voda, tečejo vode do zadnjega požiralnika Risavnice pod Sveto Ano po površinski strugi, ki je med njivami, travniki in skozi gozd lepo vidna. Ob vhodu v Risavnico je tudi zanimiv naravni most. V obsežnem ravninskem gozdu pred Risavnico je razen suhih strug Temenice še polno vrtač, brezen in kraških jam. Največji jami sta Mačkova jama ali Velban kevder in Zgonuha. V bližini vasi Jezero ponikneta Lukovski in Dobravski potok. Ob naraslih vodah nastane tu občasno jezero. Onstran Svete Ane privre v Zijalu Temenica spet na dan. Spodmol v strmi steni nad izviro je 10 m dolg in 15 m visok. Spominja na prazgodovinsko katedralo. Največ jam in brezen je v kraškem območju na drugi strani reke Temenice. Med večjimi so: Velika in Mala jama na severnem pobočju Grmade, Velika in Mala vratnica ter Koprivnica med Rdečim Kalom in Ostrim vrhom, Liška jama, Boršt, Gmajna, Gornikova jama, Črna jamica na obrobju dobrniške kotline, Mirenščica, Volčji kevder, Marjetna in Pasja jama na planotah okrog in južno od Sela Šumberka.

23. **Trebnje.** Najmlajše slovensko mesto v spodnjem delu Temeniške doline sredi dolenjskih gričev, se je razvilo na križišču pomembnih poti, ki vodijo od tod v Mirnsko dolino, proti Žužemberku, Litiji, Novemu mestu in Ljubljani. Staro jedro naselja je na terasi levega brega Temenice na nadmorski višini 278 m, medtem ko so se novi deli naselja razvili na višje terase Farovškega in Pavlinovega hriba ter vzdolž in severno od stare ceste Trebnje - Novo mesto proti vzhodu, kjer se je povsem združilo s sedanjim Starim trgom. Z desnim bregom Temenice je preko železniške proge, Temenice in avtomobilske ceste Ljubljana - Zagreb povezano s "trebanjskim tromostovjem". Tu se prepletajo sredozemski in srednjeevropski podnebni vplivi, ki ustvarjajo zmerno toplo podnebje z bujno in prevladujočo vegetacijo mešanega gozda. Trebnje z okolico je bilo naseljeno že v kameni dobi. V pradavnini so predele vzhodno od Račjega sela še dosegali zalivi Panonskega morja, pozneje pa je bilo tu jezero, o čemer med drugim pričajo skladi glin, ter najdba čolna - drevaka, kakršnega so uporabljali mostiščarji. O poselitvi v tej dobi govore tudi sledovi jamskega človeka v Veliki jami in najdbe kamnitih sekir pri Goljeku in na Mali Loki. Sledovi naselij iz ilirsko - keltskega obdobja so bili odkriti na Gradišču, Mali Loki, Račjem Selu, Sveti Ani in na Vrhtrebnjem. O poselitvi v tem času pričajo tudi številne gomile in druge najdbe. Iz imena Praetorium Latobicorum pa zvemo, da je tod živel keltsko pleme Latobikov. Rimska doba je za Trebnje posebnost. O izredno gosti naseljenosti govore predvsem materialni ostanki, saj v tem delu Temeniške doline skoraj ni kraja ali zaselka, kjer ne bi našli rimskih grobov, nagrobnih kamnov, ostankov zidov, kovancev ali posode. Te najdbe nas vodijo k domnevi, da je Praetorium Latobicorum, rimska vojaška postojanka in naselje ob veliki rimski cesti Emona - Siscia, segal strnjeno na območje od Ponikev do Šentlovrenca. Po odhodu rimskih legij je ostal ta prostor prazen in prve najstarejše vasi se omenjajo šele v 12. stoletju. V srednjem veku so nastali nekateri gradovi in številne cerkve, samo Trebnje v tem obdobju pa je Valvasor poimenoval kot "dolgo blatno vas". Kljub legi ob križišču cest se kraj ni mogel prav razmahniti in je ostal do konca 2. sv. vojne manjše gospodarsko središče agrarne okolice. Z izgradnjo avtomobilske ceste Ljubljana - Zagreb se je začela razvijati industrija, kraj se je razcvetel in je bil leta 1992 proglašen za mesto.

Galerija likovnih samorastnikov Trebnje. Od leta 1968 dalje se tu vsako leto zbirajo samotni ustvarjalci, ki so tudi s pomočjo tabora in galerije postali doma in v tujini priznani umetniki naivne umetnosti - samorastništva. Umetniška dela, ki so jih ustvarjali na Taborih so poklanjali Trebnjemu, od leta 1971 dalje pa Galeriji samorastnikov Trebnje. Nastala je zbirka v kateri je danes okrog 800 umetniških del, slik, reliefov in skulptur, ki jih je ustvarilo preko 200 umetnikov iz 30 držav sveta. Galerija je sodelovala na nekaj razstavah v tujini, izjemno odmevna je bila predstavitev 176 njenih likovnih del leta 1997 v Muzejskem centru naive v Viqu pri Parizu. Na svetovni razstavi naivne umetnosti Insita '94 v Bratislavi je prejela častno priznanje za nacionalno zbirko.

Trebanjski grad. Grad se v virih prvič omenja leta 1386, vendar začetki gradu nedvomno segajo že v obdobje okrog leta 1000. Med drugim je bil v lasti Ortenburžanov, Celjskih grofov in Habsburžanov. Današnjo podobo je dobil v 16. stoletju. Leta 1699 ga je kupil stiški samostan, ki ga je imel v lasti 30 let. Leta 1799 pa ga je kupil Janez Nepomuk Baraga; njegov sin Friderik ga je leta 1812 kot petnajstletnik podedoval, vendar ga je leta 1821 odstopil Gresslovim, ki so ga imeli v lasti do leta 1896. Grad sedaj počasi obnavljajo.

Župnijska cerkev Marijinega Vnebovzetja. Najverjetneje je na ozemlju koroških Trebanjcev, posestnikov starega trebanjskega gradu, nastala sredi ali v drugi polovici 11. stoletja župnija Marijinega vnebovzetja. Ni zavreči misli, da je bila tu stara lastniška cerkev v okviru šentviške prazupnije, morebiti pa celo neko zelo staro cerkveno središče, kot bi bilo mogoče sklepati po odkritem staroslovanskem grobišču iz obdobja kottlaške kulture. Sedanja župnijska cerkev je poznogotska triladijska arhitektura iz leta 1443. Trije pari osmerokotno prirezanih slopnih nosilcev, povezani z visokimi šilastoločnimi arkadami, ustvarjajo enoten, pregleden dvoranski prostor. Leta 1645 je bila preobokana, v drugi polovici 18. stol. pa so ji dodali novo svetišče. Cerkev bogati lep baročni oltar rezbarja Janežiča z Langusovo sliko Marijinega vnebovzetja.

24. **Mala vas, Baragova domačija.** Blizu Knežje vasi nad Dobrničem je enonadstropni gradič - sedanjo podobo ima iz leta 1760 - ko ga je dal grof Wolf Engelbert Auersperg predelati iz nekdanjega dvora Praunspergerjev in pl. Lambergov. Na gradiču se je 28. junija 1797 rodil Friderik Baraga, slavni slovenski misijonar, škof in jezikoslovec, ki ima danes tu dve spominski sobi. Prva je rekonstrukcija bivalnega prostora iz Baragovega časa, druga pa prikazuje Baragove življenjske in delovne postaje med Indijanci v Severni Ameriki. Njegove etnografske in jezikovne knjige so bile med prvimi tovrstnimi v evropskem in ameriškem prostoru. Danes je po Baragovi življenjski poti na območju Trebnjega urejena Baragova pohodna pot. Le-ta se začne v Trebnjem, nadaljuje v Malo vas in mimo Knežje vasi v Dobrnič ter se preko Grmade in Vrhtrebnjega zaključi v Trebnjem. Pomembnejše znamenitosti na poti pa so: trebanjski grad (ki je bil v letih 1799 in 1812 Baragov dom, v letih 1812 do 1824 pa njegova lastnina); cerkev Marijinega vnebovzetja (kjer je tudi maševal med svojim drugim obiskom domovine leta 1854); pred cerkvijo je Baragov kip, delo kiparja Franceta Goršeta. Naslednja postaja je gradič v Mali vasi. Tretja postaja je Dobrnič (v ž.c. sv. Jurija je bil Friderik Baraga 29. junija 1797 krščen; impozantno, leta 1777 v baročnem slogu zgrajeno cerkev pa je Baraga kot misijonar obiskal še dvakrat, leta 1837 in 1854).

25. **Čatež pod Zaplazom.** Številne vinogradniške pešpoti vodijo po krajnih obronkih dolenskega vinogradniškega področja. Tri slikovite pešpoti (dve sta krožni) so markirane z rumenim trtnim listom in modrim grozdom, rdeči vrček pa označuje gostinsko ponudbo na pešpoti. Poti so prehodne v vseh letnih časih, še posebno zanimive pa so v času trgatve. Prva pot vodi iz Čateža do vinske gorice Debeli hrib, zahteva dve in pol ure prijetne hoje brez večjih višinskih razlik; prva krožna pot zahteva dve in pol ure hoje in poteka iz Čateža, preko vinske gorice Čatežka Gora, Zagriča, Zaplaškega Hriba (609 m), mimo romarske cerkve na Zaplazu, konča se zopet na Čatežu; druga krožna pot prav tako zahteva dve uri in pol hoje, pomembnejše točke na poti so: Čatež, vinske gorice Nišče, Zemljica, Trebanjski vrh, Goljek, Sejenice, Čatež. Na vseh poteh se ponuja čudovit razgled na sosednje gorice, po dolenskem in zasavskem gričevju ter Kamniških in Julijskih Alpah. Glavno izhodišče za pohod po katerikoli poti je v Čatežu pod Zaplazom, ki je poznan kot zaključna točka Levstikove poti od Litije do Čateža.

Romarska cerkev Marijinega vnebovzetja na Zaplazu. Zaplaz je razmeroma mlada božja pot pri nas, imenujejo jo tudi "dolenjsko Brezje". Okoli leta 1800 je bila na zaplaškem griču

pozidana prva cerkva, posvečena Materi božji. Končana je bila šele leta 1850, ko je pozno v jeseni v njej slikal Franz S. Kurz von Goldenstein; poslikal je svetišče s freskami iz Marijinega življenja. Prezidave so se začele že leta 1866, očitno zaradi naraščajočega čaščenja Zaplaške Matere božje in vedno večjega števila romarjev, ki so cerkev obiskovali. Cerkev, kakršna stoji danes, so zgradili šele leta 1926, ko so končali oba zvonika, ki sta pravi okras sicer staromodno zasnovane, v nove renesančne oblike odete cerkve. Strehi obeh zvonikov sta daljnji odmev na Dunaju že preživete secesije, vendar sta za podobo tega kraja velika novost, saj sta končno premagala vsiljive novogotske oblike zvonikov naših podeželskih cerkva. Poslikana okna iz leta 1976 so delo Staneta Kregarja. V neposredni bližini zaplaške cerkve je Marijin studenec, ki ga ljudje imenujejo "žegnani studenec". Ljudje namreč verujejo, da ima voda iz tega studenca zdravilno moč, posebno za očesne bolezni.

26. **Dolina reke Mirne.** Mirnska dolina poteka približno v smeri vzhod - zahod in se pri Sevnici odpira v dolino Save. V osrednjem delu se razširi v do 3 km široko kotlinico, kjer sta večja kraja Mirna in Mokronog. Reka Mirna, po kateri ima dolina ime, izvira nad Moravčami pri Gabrovki kot Mirenščica, nato teče po podolju, ki je dediščina nekdanjega morskega zaliva in se po 44 km toka izliva v Savo. Rodovitne dolinske terase in okoliško gričevje so posejani s številnimi vasicami in polji, prisojna pobočja pa tudi z vinogradi.

27. **Mirna.** Naselje Mirna je dobilo ime po reki, ki teče skozenj. Za razliko od Mokronoga in Šentruperta, ki sta določena z enim osrednjim prostorom, Mirna skoraj nima centra oz. jih ima več. Razvoj v industrijsko mesto je staro jedro - vaško grupacijo in obcestno ponudbo - preprosto preskočil in se opredelil za nova "predmestja", ki obstajajo kot sklop blokov in razprostranjene individualne gradnje. Severozahodno od kraja nad zaselkom Fužine so razvaline Mirnskega gradu.

Grad Mirna - Speča lepota. Arhitekturni sklop gradu na Mirni je zleknjen na ploščadi podaljšanega hriba Gorenjske gore, ki ga pod gradom zapira sotočje potokov Vejeršce in Mirne ter s tem nudi podnožje vedutni kompoziciji, katerega vrh sklepa grajska arhitektura. Grad s svojo bližino, podaljšano v ravnini do naselja Mirna, pomeni nepogrešljiv poudarek zaključni kulisi enega najvrednejših pogledov v Mirnski dolini in ga je občutiti kot dediščino estetskih načel srednjeveških stavbnih projektov, kakršni se drugod po Sloveniji niso ohranili. Grad po novejših raziskavah in čiščenju ruševin dokazuje svoje zgodovinsko poreklo že v času rimske civilizacije. Ruševine še vedno kažejo, da je bil grad v zgodnjem srednjem veku močna politična in gospodarska postojanka v dolini z načinom pridvornega gospodarjenja. Mirnski gospodje so bili v tesni zvezi z gospodi Šumberškimi in so v takratni Evropi sloveli kot eni najmočnejših iz stranske veje dinastije kneginje Eme. V listinah nastopajo kot pomembne politične osebnosti, v spremstvu takrat najmočnejših vladarjev, udeležujejo pa se tudi evropskih viteških turnirjev. Po njihovem dinastičnem izginotju se politična in gospodarska moč gradu dvigne do evropske veljave samo še v 17. stoletju kot dedina kranjskega deželnega glavarja, ki nekdanjo grajsko srednjeveško utrdbo spremeni v renesančno palačo.

Most na reki Mirni. Most na Mirni povezuje oba dela naselja v enotno celoto tako, da razmejitve skoraj ni mogoče opaziti. Zgrajen je v obliki petih prekatov. Trije so bili nad rečno strugo, ker pa je na tem delu vasi reka rada poplavljala bregove, so za tak primer naredili še dva prekata. Danes še trije prekati služijo prvotnemu namenu, četrti je viden še iz južne strani, petega pa so popolnoma zasuli. Most je imel še dva korespondenčna mostova, enega pod mirnskim gradom in enega v Migolici, in za povezavo z Mokronogom še tretjega s tremi prekati v Prelesju, preko reke Bistrice. Mostovi niso datirani, zgodovinske okoliščine pa nas pouče, da so nastali proti koncu 17. stoletja. Njihov nastanek je najverjetneje povezan z

renesančno prezidavo gradu na Mirni in z razgibano gospodarsko dejavnostjo Mirnske doline. Tem mostovom se je v 19. stoletju pridružil še enoprekatni most čez Jeseniščico v Hrastovici. Le malo krajev je v Evropi, ki bi se lahko pohvalili s tako kvalitetnimi mostovi, kakršne je moč videti v Mirnski dolini. Mostovi so trdno grajeni iz rezanega apnenca, statično natančno preračunani, z izvrstno izpeljanimi prekatnimi loki in edinstvenim občutkom za urbanistično celoto naselja. Popotnik največkrat ne ve, da gre z enega konca vasi na drugega preko mosta. To jim daje ne samo zgodovinsko vrednost, ampak so tudi enkratno dopolnilo krajem, v katerih so nastali.

Župnijska cerkev sv. Janeza Krstnika. V listinah se omenja vsaj že od srede 13. stoletja. Današnja cerkev predstavlja sorodno arhitekturo kot šentruperska, kar je povezano tudi z imenom šentruperskega župnika I. Harrerja (1450 - 1475), ki je bil listinsko vpleten v gradnjo obeh gotških cerkva, šentruperske in mirnske. Arhitektura mirnske cerkve predstavlja tip enoladijskega dvoranskega prostora s kamnoseško bogato izdelanim rebrastim obokom in bogato profiliranim vhodnim portalom, kar vse dokazuje nastanek v drugi polovici 15. stoletja. Na stropu svetišča in ladje so se ohranile freske dveh različnih stilnih obdobij: iz šestdesetih let 15. stol. in iz dvajsetih let 16. stol. Prve so najmogočnejše delo mojstra Bolfganga in ohranjajo dokazila za raziskavo zgodovine glasbe, druge posredujejo gradiva za raziskavo gledališča. Oboje so tako dragocen vir za nadaljnje raziskave kulturne zgodovine na Slovenskem.

Atelje Sandija Leskovca. Sandi Leskovec je bil kipar samorastnik, ki je za svoja dela prejel številna mednarodna priznanja in nagrade - prva je bila zlata medalja na VI. mednarodnem salonu v Monte Carlu leta 1977. Njegova dela se nahajajo v več kot 30-tih državah sveta. Predstavljen je bil v številnih domačih in tujih katalogih skupaj z najuglednejšimi imeni naivne umetnosti. V ateljeju na Mirni ima razstavljenih preko 40 svojih najboljših del v lesu, 5 vitražev in kamin. V vitrinah, ki ločujejo razstavni prostor od delavnice, pa razstavljeni katalogi, fotografije in priznanja kažejo prehojeno pot tega priznanega kiparja samorastnika.

28. **Mokronog.** Je staro naselje v Mokronoški dolini, odprto v Mirnsko dolino, in je križišče cest proti Trebnjemu, Sevnici, Trebelnemu in Šmarješkim Toplicam. Obdajajo ga gozdnati hribi z vinskimi goricami. Pod njimi na zahodu se dviga slikovita razgledna Žalostna gora. Začetki srednjeveške civilizacije tega kraja niso znani, verjetno pa je grad Mokronog s trgov vred pripadal dinastiji Eme Krške, ki je tu gospodarila okrog leta 1000. Z letnico je prvič omenjen Heinrich de Nazvoz, ki gospodari na gradu, leta 1137. Kasneje se večkrat omenja kot posest krških škofov, ki so bili najpomembnejši dediči Eminih posesti. Kot trg se Mokronog prvič omenja leta 1279. V jedru kraja je trg razviden še danes, na to, da je bil obzidan, pa danes spominja še obstoječi obrambni stolp, imenovan Strellov turn. Osrčje Mokronoga je široka cesta z dominantno cerkvijo in grajskim hribom ter z dvema strnjenima nizoma nadstropnih stavb, spodaj so trgovine in lokali, zgoraj pa stanovanja. Iz srednjega veka je Mokronog ohranil tradicijo sejmov.

Mokronoški grad. Zgrajen je bil verjetno v 12. stol, prvič omenjen pa leta 1265. Spadal je med najmogočnejše v Mirnski dolini. Med drugo sv. vojno je grad pogorel. Od gradu se je ohranilo obodno zidovje. Prej stoječi grad je slovel po svoji bogati notranji opremi. Freski s prizori lova iz okrog leta 1500 hrani Dolenjski muzej v Novem mestu.

Žalostna gora. Žalostna gora je zaslovela kot božja pot, kamor so prihajali romarji od blizu in daleč, tudi iz Štajerske, Bele krajine in Hrvatske. Hrib na južnem obronku Mirnske doline je dobil ime po Žalostni Materi božji, ki ji je posvečena cerkev na njegovem vrhu. Na podnožju hriba je pet kapelic, v vsaki je upodobljena slika zgodbe, ki je žalostila Marijo. Dve podobi

Marijinih žalosti sta vdeleni v steno svetih stopnic. Slikoviti zunanosti sledi še slikovitejša upodobitev Jezusovega trpljenja v notranjsoti svetih stopnic, z letnico nastanka 1767. S freskami jih je obogatil dolenski baročni slikar Anton Postl. Z vso zgovornostjo, ki je značilna za tega slikarja, je na svetih stopnicah naslikal vse, kar je mogel videti pri pasijonskih igrah. Cerkev Žalostne Matere božje na vrhu hriba je v osnovi baročna stavba z ravno zaključenim prezbiterijem in psevdogotskim stolpom. Sedanja cerkev je bila sezidana v dveh razmeroma kratkih obdobjih: leta 1697 je bila končana ladja, svetišče pa vsaj do leta 1735, ko je Franc Jelovšek poslikal s freskami njegov obok. Glavni marmornati oltar je velika baročna umetnina iz delavnice mojstra Mihaela Kuša z zelo realistično podobo Žalostne Matere božje v glavni niši. Stranski oltarji so opremljeni z Metzingerjevimi slikami; na vsakem oltarju sta po dve. Po stenah visi galerija votivnih slik, ki pričajo o bogati zgodovini Žalostne gore in Mokronoga. Svetišče je poslikal eden naših največjih baročnih freskantov Franc Jelovšek na začetku svoje ustvarjalne poti. Na plitvem banjastem oboku je v razgibanem osrednjem okvirju upodobil sedmere ustanovitelje servitskega reda, ki jim Marija izroča škapulir.

29. **Šentrupert.** V zgornjem toku reke Mirne se je na dnu nekdanjega Panonskega morja izoblikovala razsežna dolina, obdana skorajda v krogu z gorskimi obronki, ki so danes posejani z obdelovalnimi površinami ali pa gozdovi. Znaki obljudenosti segajo daleč nazaj v prazgodovino, današnja podoba pa zrcali življenje od druge polovice prvega tisočletja naprej. V šentruperskem okraju dominirata grad Škrljevo kot zgodovinsko dokazana posest kneginje Eme iz rodu dinastije Breško-Seliških in ž.č. sv. Ruperta, ki je, kakršna je danes, eden najlepših spomenikov zrele gotike v Sloveniji. Srednjeveška trška naselja Mokronog, Šentrupert in Mirna so porazdeljena v razširjenem delu Mirnske doline in vsak zase obvladajo svoja teritorialna zaledja, obdelovanim površinam pa se na prisojnih pobočjih pridružijo vinogradi. Center Šentruperta je krožni trg in je izrazito "centralno" gručast, k čemur pripomore cerkev sv. Ruperta, osrednji ambient pa tvori enonadstropni niz, ki se enakomerno izteka v več obcestnih grupacij.

Župnijska cerkev sv. Ruperta. Listinsko je cerkev dokazana vsaj že iz časov kneginje Eme iz rodu dinastije Breško - Seliških v sredini 11. stoletja. Po svoji legi sredi trškega naselja kakor po svoji estetski zaokroženosti in stavbni mogočnosti predstavlja cerkev sv. Ruperta enega vrhov slovenske gotške stavbne umetnosti. O nastanku današnje cerkve je mogoče govoriti po letu 1393, ko so prevzeli patrnonatsko pravico nad župnijo Celjski grofje. Ti so umestili župnika Volbenka, ki bi morda lahko bil začetnik gradnje obrambnega stolpa. Kasneje so stolp preoblikovali v zvonik in ob njem razvili še ostale cerkvene stavbe elemente, končali pa z utrjenim obrambnim sistemom. Več kot sto let je trajala gradnja protiturškega tabora v Šentrupertu. Jakob Turjaški je z letnico 1497 na pročelju ladje dokazan kot zadnji graditelj cerkve. Pri zadnji restavraciji cerkve so pri sondiranju območnih polj v ladji odkrili tudi sledove srednjeveških fresk.

30. **Vesela Gora.** Vzpetina je bila v železni dobi pomembno gradišče. Romarska cerkev sv. Frančiška Ksaverija je zgrajena na ostankih cerkve sv. Marjete na Gori, ki je izpričana z letnico 1489, verjetno pa gre za eno prvih podružnic prafare Šentrupert. Novi cerkvi sv. Frančiška Ksaverija je posvetil temeljni kamen prvi pobudnik nove gradnje prošt in škof Jurij Frančišek Ksaverij de Marotti leta 1723, posvečena pa je bila dvanajst let kasneje, leta 1735. Cerkev je zasnovana na osmerokotnem tlorisu osrednjega dela, h kateremu je na zahodu prizidano svetišče, na južni in severni stranici stranski kapeli, na vzhodni pa diagonalno zasukana zvonika. Pri opremljanju cerkve so sodelovali najvidnejši predstavniki baročne umetnosti: novomeška delavnica zlatih oltarjev, slikarji Valentin Metzinger, Fortunat Bergant in Anton Tušek. Po ukazu jožefinskih reform je leta 1782 prenehala božja pot na Veseli Gori. Do naselja vodi iz doline slikovit križev pot. Na robu naselja se v predelanem dvorcu nahajata zbirka

kmečkega orodja in čebelarska zbirka, posvečena duhovniku, gospodarstveniku in mecenu Petru Pavlu Glavarju, ki je po letu 1766 živel in umrl v bližnjem dvorcu Lanšprež. Zbirki sta trenutno v urejanju.

31. **Grad Škrljevo.** Zgrajen je na vzpetini v pobočjih zahodno od vaškega naselja Škrljevo ob severovzhodnem robu šentruperske ravnine; stoji na eni najlepših točk šentrupertske kotline in ves severozahodni predel Mirnske doline zaznamovan s tem objektom do take mere, da vzpostavlja ravovesje z ostalimi estetsko pomembnimi objekti od Vesele Gore, Okoga, Vihra, Velikega Cirnika do Mokronoga. Lokacija Škrljevo je ena najstarejših v pisnih virih dokumentiranih lokacij. Prva omemba sega v leto 1043, nato pa je njegova zgodovina vse do 17. stol. povezana s škofijo Krka na Koroškem. Neposredna zveza s sv. Hemo, o kateri trdi Valvasor, da je bila lastnica gradu v 10. stol., še ni dokazana, a je močno verjetna. Starost lokacije in komaj vidni romanski elementi uvrščajo grad Škrljevo med naše najpomembnejše kulturne spomenike. Grad ima po svoji legi in po svoji stavbni konstrukciji še vse izvirne elemente podedovane grajske arhitekture med rekama Savo in Krko. V svojem jedru je še vedno romanski, kasneje v gotiki delno prezidan in v baroku dopolnjen s fasadnim učinkom, ki ga ima še danes. V posameznih predelih prezidav so ohranjene stilne posebnosti imenovanih obdobj. Kot tak je grad Škrljevo še vedno priča za čase, ki so v tej dolini puščali posledice političnega in gospodarskega življenja prebivalcev. Poleg tega je to eden prvih gradov na Slovenskem, ki je listinsko izpričan že v 10. stol. in nosi dokazila o političnem življenju teh pokrajin v enem najbolj kritičnih obdobj oblikovanja evropskih držav po razpadu nemško rimskega cesarstva Karla Velikega. Ta zgodovinski moment, izpričan z zgodovinskimi dejstvi kakor tudi legendarnim gradivom o naši prvi znani vladarici po razpadu Velike Karantanije, Emi Krški, ima še prav posebno vrednost danes, ko iščemo svoje korenine in dokaze za svoji identiteto v Evropi. V nacionalnem in političnem merilu predstavlja grad enega najpomembnejših družbenoupravnih centrov, iz katerega so še kasneje - v 13., 14. in 15. stol. - prihajali pomembni impulzi za vzpostavljanje in razvijanje slovenske nacionalne državnosti in je torej Velika Karantanija doživljala svoje podaljšane oblike vse do konca dinastije Celjskih, s katerimi šele je ta politična struktura dokončno izumrla. Prvič je omenjen leta 1043, a v srednjeveških virih nikoli kot grad. Ima zgodjesrednjeveško arhitekturo in kaže, da se je ta v 15. stol. razvil iz stolpastega dvora (ohranjen v jedru).

III. KMEČKI TURIZMI, GOSTILNE IN GOSTIŠČA S PRENOČITVAMI NA POTI

- ❖ Gostišče VIDIC, Ljubljanska c. 51, 8000 Novo mesto
tel.: 068 321 822
- ❖ Gostišče NA HRIBU, Škrjanče 3, 8000 Novo mesto
tel.: 068 324 450
- ❖ Penzion DOMEN, Družinska vas 1, 8220 Šmarješke Toplice
tel. / fax: 068 73 051
- ❖ Turistična kmetija ŠERUGA, Sela pri Ratežu 18, 8222 Otočec
tel. 068 85 656
- ❖ Gostilna in picerija RAČKA. Ul. Maksa Henigmana 15, 8350 Dolenjske Toplice
tel. / fax: 068 65 510
- ❖ Gostilna KOLESAR, Dol. Sušice 22, 8350 Dolenjske Toplice
tel. / fax: 068 65 003
- ❖ Gostilna ŠTRAVS, Podturn 28, 8350 Dolenjske Toplice
tel.: 068 65 390
- ❖ Gostilna VOVKO, Ratež 48, 8321 Brusnice
tel. / fax: 068 85 603
- ❖ Turistična kmetija KOREN ŠKODA, Dolga vas 5, 8360 Žužemberk
tel.: 068 87 260
- ❖ Gostilna NA GRIČKU, Sadinja vas 7, 8360 Žužemberk
tel: 068 87 430
- ❖ Gostilna PRI NOVLJANU, Trg 50, 8216 Mirna Peč
tel.: 068 78 027
- ❖ Gostilna ŽOLNIR, Krška vas 4, 8311 Kostanjevica na Krki
tel.: 0608 87 133
- ❖ Gostišče TURK, Gor. Maharovec 13, 8310 Šentjernej
tel.: 068 81 344
- ❖ Gostilna MARINČIČ, Škocjan 37, 8275 Škocjan
tel.: 068 76 115
- ❖ Gostilna CUGELJ, Odrga 15, 8210 Trebnje
tel.: 068 44 442

- ❖ Gostilna OPARA, Goliev trg 13, 8210 Trebnje
tel.: 068 44 005
- ❖ Turistična kmetija OBOLNAR, Dolenja vas 17, 8212 Velika Loka
tel.: 068 48 434, 44 344
- ❖ Gostilna DEU, Stari trg 3, 8230 Mokronog
tel.: 068 49 086
- ❖ Gostilna PRI FRANCKI, Glavna c. 11, 8233 Mirna
tel.: 068 47 451

Idejna in vsebinska zasnova:

Mestna občina Novo mesto in Upravna enota Novo mesto
v sodelovanju s Studio 5

Vsebina:

Irena HRIBAR - HUSSEIN, Janja MACEDONI, Marko KAPUS

Novo mesto, marec 1998

Avtorske pravice so zaščitene, kakršenkoli ponatis ni dovoljen.